

SPECIAL

Samen slimmer

Redactie: Jos van der Linden en Jacques Haenen

A photograph of three students in school uniforms. A boy with curly hair is in the foreground, smiling. Behind him are a girl and another boy. They are looking towards the camera. The background is a crumpled paper texture. The bottom right corner shows a notebook with a pencil drawing a squiggle.

Werken in groepen en teams raakt steeds meer in zwang. Leerlingen die samen problemen oplossen en leren van elkaars aanpak: het past in de discussies over het studiehuis en de krachtige (ict-rijke) leeromgeving. Maar er blijven vragen. Waaróm moeten kinderen eigenlijk samenwerken? Is het een doel op zich, of een middel dat tot hogere onderwijsopbrengst kan leiden? Wanneer is werken in groepen nuttig en wanneer niet? Aan welke eisen moet een groepsopdracht voldoen? En ook: hoe stel je eigenlijk de groepen samen?

Didaktief & School
Juni 1999
Jrg. 29, nr. 6, p. 20-32

Samenwerkend leren vraad

Waarom samenwerken als alleen het cijfer telt?

door Jos van der Linden en Jacques Haenen In de jaren zestig en zeventig was samenwerken bijna een ideologie, waarbij de kring heilig werd verklaard. Inmiddels weten we dat samenwerkend leren gewoon één werkvorm is, maar wel een belangrijke. Want goed doordachte groepsopdrachten kunnen vooral op het metacognitieve vlak veel winst opleveren.

Leerlingen moeten bereid zijn hun kennis te delen

Samenwerkend leren vraagt om een bijstelling van ons denken over kennis en kennisverwerving. Kennis is niet langer die gouden pot aan het einde van de regenboog die, al of niet met hulp, ontdekt kan worden. Een groot deel van ons kennisbestand wordt steeds vernieuwd en in collectief verband ontwikkeld. Als een moderne Newton moeten we steeds weer afstand doen van onze eigen ervaringen en intuïties over kracht, beweging, en noem maar op. Voor de ontwikkeling van kennis is interactie met andere mensen nodig. In het onderwijs speelt daarom niet alleen de docent, maar ook de medeleerling een rol bij het verwerven van kennis en vaardigheden. De consequentie hiervan is dat we afstand moeten nemen van een al te eenzijdige gerichtheid op het reproduceren van kennis bij vragen en toetsen. Leerlingen moeten worden aangemoedigd zich onafhankelijk op te stellen tegenover docent en schoolboek.

Soms beter alleen

Hoewel leerlingen veel van elkaar kunnen leren, kan er in een groep ook van alles mis gaan. Zo kan er sprake zijn van 'procesverlies': in potentie zit er veel in, maar het komt er niet of onvoldoende uit. De groepsle-

den slagen er niet in de vereiste activiteiten op elkaar af te stemmen, en het resultaat pakt slechter uit dan de optelsom van individuele capaciteiten deed vermoeden.

Soms ook kan een leerling op eigen kracht gewoon meer bereiken dan in een collectief. Brainstormen bijvoorbeeld gaat een individu beter af dan een groep. In een groep is de opdracht meestal zoveel mogelijk ideeën naar voren te brengen en daar onmiddellijk op te reageren.

Uit onderzoek blijkt echter dat er meer ideeën komen als de groepsleden niet op elkaar mogen reageren. In de praktijk is dat vrijwel ondoenlijk: in een groep gelden nu eenmaal bepaalde normen waar de groepsleden zich aan conformeren, zoals netjes op je beurt wachten en anderen niet in de rede vallen. Dat wachten en luisteren kan evenwel betekenen dat je je eigen idee kwijtraakt of minder belangrijk gaat vinden. Het bij elkaar zetten van mensen kan dus remmend werken op de productie van ideeën.

Sukkels en meelifters

Hoe moet het dan wel? Om te beginnen moeten leerlingen bereid zijn hun kennis en kunde te delen. Dat lukt het best wanneer zij ervan overtuigd zijn bij een groepsopdracht ook zélf baat te hebben.

Dit gegeven stelt eisen aan de groepssamenstelling. Die is sterk afhankelijk van de taak. Voor het oplossen van een wiskunde-probleem bijvoorbeeld, kun je beter leerlingen bij elkaar zetten die in kennis niet zo veel verschillen. Te grote verschillen bemoeilijken de onderlinge communicatie. Bovendien kan de opgave voor de betere leerlingen te simpel zijn – ze zien dan letterlijk niet wat het probleem is.

Als daarentegen de groepsleden gezamenlijk te weinig weten, kunnen ze met elkaar 'omkomen in onkunde'. Meestal wordt dit opgelost door de meer gevorderde leerlingen over de groepjes te verdelen.

gt andere kijk op kennis

Dat kan, maar zo'n zorgvuldige samenstelling is voor de leraar vaak een hele legpuzzel.

Soms kan het zeer vruchtbaar zijn om leerlingen te laten ervaren wat ze nog niet weten of kunnen: dat prikkelt de wil om ergens werk van te maken. Om die reden zou een groep niet al te groot moeten zijn. Hoe groter de groep, hoe groter het risico dat leerlingen zich verstoppen: ze krijgen een 'vrije rit' of kunnen 'meeliften'. Ondertussen is de ijverige leerling de sukkel, want hij laat anderen misbruik maken van zijn inspanningen.

Een groepscijfer?

De manier waarop een groepje werkt heeft natuurlijk ook alles te maken met de wijze van beoordeling. Je moet dan onderscheid maken tussen wat je van de groep verwacht, en hoe elk groepslid daaraan bijdraagt.

Zoals gezegd, elke leerling moet ervan overtuigd zijn dat de ander nodig of nuttig is en dat hij het niet alleen kan. Als leraar doe je er verstandig aan dit in elk groepje van tijd tot tijd na te gaan. Laat elk groepslid bijvoorbeeld tussentijds een vragenlijstje invullen over de ruimte voor eigen inbreng, het samenwerken, het al of niet tijdig afkrijgen van de opdracht, of het resultaat voldoende is en of er genoeg geleerd wordt. Als die vragenlijstjes vervolgens in het groepje besproken worden, zal dat voor alle leerlingen veel verhelderen.

Als een groepje de opdracht heeft een groepsproduct te maken, kan volstaan worden met een beoordeling ervan, aangevuld met een individuele beoordeling van de taakverdeling en de kwaliteit van de deelopdrachten. Dat kan één groepscijfer opleveren, hetzelfde voor elk groepslid. Die aanpak volstaat niet als het eigenlijk draait om de kennis en vaardigheden die elk groepslid zich eigen moet maken. Denk aan ict-vaardigheden, het schrijven van een coherent betoog, het juiste taalgebruik in een beschouwend stuk en het presenteren van conclusies. Als docent wil je dergelijke zaken ook individueel kunnen beoordelen.

Groepswerk
lijkt in veel
op aanpak
van experts

Expertgedrag

Onderzoek wijst uit dat bij samenwerken vooral leerwinst geboekt kan worden op het meta-cognitieve vlak. Leerlingen die in groepsverband problemen oplossen, staan stil bij vragen als: hoe pakken wij deze opgave aan, welke aanpak zou het beste resultaat kunnen opleveren, wat zou mijn inbreng kunnen zijn en wat kan een ander daaraan toevoegen? Kortom, ze zijn dus minder snel geneigd onmiddellijk te beginnen op een manier die op dat moment toevallig het beste uitkomt. In groepsverband vindt eerst een oriëntatie plaats op het voorliggende probleem. In dit opzicht is er overeenkomst tussen groepswerk en het gedrag van experts en zogenaamde 'goede beginners'. Die nemen immers de tijd voor een goede probleemrepresentatie, vooral in situaties waarin onder tijdsdruk gewerkt moet worden. Een grondige oriëntatie is niet alleen kenmerkend voor expertgedrag, vaak is het ook de helft van het werk. Leerlingen die zo'n ervaring opdoen bij groepswerk, gaan zich daarna ook beter oriënteren bij opgaven waar ze alleen voor staan. In dat geval is sprake van pure leerwinst.

Vaardigheden

Met samenwerkend leren kan je niet zomaar beginnen. Leerlingen zullen zich eerst verschillende groepsvaardigheden moeten eigen maken, zoals voorzitten, taken verdelen, goed luisteren, elkaar helpen en feedback geven. Juist op dit soort vaardigheden loopt het vaak mis. Bovendien moet de taak uitdagend zijn, anders heeft samenwerken geen meerwaarde. Om dit te bereiken moeten docenten minder waarde gaan hechten aan het resultaat of eindproduct. Want waarom zouden leerlingen samenwerken en elkaar helpen, als uiteindelijk alleen het cijfer telt?

Jos van der Linden is werkzaam bij de Capaciteitsgroep Onderwijskunde, Jacques Haenen bij de IVLOS Lerarenopleiding van de Universiteit Utrecht. Informatie: j.l.vanderlinden@fss.uu.nl, j.haenen@ivlos.uu.nl

